

Лубенець А.В.

УДК 378.635.5(477):94(477)“1917/1921”

**ТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКОЇ ОСВІТИ
В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 рр.**

Анотація У статті висвітлюється організаційна діяльність українського Морського міністерства щодо створення системи військово-морської освіти в добу Української революції 1917-1921 рр. Академія ВМС імені П.С.Нахімова, ставши офіційним спадкоємцем Української гардемаринської школи - навчального закладу, призначенням якого була підготовка морських офіцерів з числа українських громадян для українського флоту - відчутно “подорослішає”. Її історія збагатиться яскравим періодом державотворчої боротьби за створення системи військово-морської освіти в добу Української революції 1917-1921 років.

Ключові слова: Гардемаринська школа, “Академія військово-морських сил імені адмірала Нахімова - “Українська гардемаринська школа””, Морський кадетський корпус

Анотация. В статье освещается организационная деятельность украинского Морского министерства по созданию системы военно-морского образования в сутки Украинской революции 1917-1921 гг. Академия ВМС имени П.С. Нахимов, став официальным наследником Украинского гардемаринской школы - учебного заведения, назначением которого была подготовка морских офицеров из числа украинских граждан для украинского флота - оцутимо "повзрослеет". Ее история обогатится ярким периодом государственной борьбы за создание системы военно-морского образования в сутки Украинской революции 1917-1921 годов.

Ключевые слова: Гардемаринская школа "Академия военно-морских сил имени адмирала Нахимов - "Украинская гардемаринская школа """, Морской кадетский корпус

Summary. In article osveschaetsya Organizational Deyatelnost Sea Ukrainian Ministry for creation systems , military SEA education in day Ukrainskaia Revolution 1917-1921 biennium. Command of the formed Hetman of Ukrainian Navy , strongly promoted the involvement of officers in the service of the "old" fleet. However, it quickly became clear that this path is not promising. It is soon taken vigorous measures to establish a system of training a new generation of officers - Ukrainian naval officers. This happened through appropriate education, sound system of national military education. "For the Hetmanate management system training military specialists conducted military Ofitsiya Ukrainian State and subordinate Home school council. They developed a system of military education, asserted conditions for admission to the cadet corps and petty schools were determined list of specialties , states, military schools and their funding, " - said M.I.NeschadymAkademyya Navy behalf of PS Nakhimov became ofytsyalnym Heir Ukrainian hardemarynskoj schools - uchebnoho establishments of , appointment to kotorogo been Preparations for SEA officers ukrainskikh number of citizens for the Ukrainian Navy - oschutymo " povzrosleet ." Her History obohattytsya striking period in struggle for the creation of the State system of military- SEA education in day Ukrainskaia Revolution 1917-1921 hodov.At night Hetmanat navy organization was part of the War Ministry, but the problem of training officers for the Navy, it was to decide autonomously by creating their own schools. "Activities of the military departments to establish a system of training of military specialists in this period shows that this issue consistently paid great attention. Considering it as a priority of the state in creating their own armed forces".

Keywords: Hardemarynska school "Academy military- Sea Force Named Admiral Nakhimov -" Ukrainian hardemarynskaschool "," Morskoikadetskyu building

З ухваленням 11 січня 1918 року Центральною Радою IV-го Універсалу, де проголошувалася повна самостійність Української Народної Республіки, питання її збройного захисту постало у всій своїй гостроті: молода українська державність народжувалась і зміцнювалась в умовах смертельної загрози більшовицької агресії, що здійснювалась за допомогою загонів, сформованих на території РРФСР та зусиллями внутрішніх ворогів української самостійності.

Перед тодішніми будівничими національного війська та флоту, яким прийшлося працювати у надзвичайно складних умовах, стояв колосальний обсяг проблем, що вимагали негайного вирішення. І це при тому, що за кожну помилку доводилося сплачувати надзвичайно дорогою ціною – людськими жертвами та новими політико-моральними втратами.

По мірі втягування України в Громадянську війну, спровоковану і розгорнуту більшовиками, чи не найважливішим завданням було забезпечити Українські збройні сили, і, зокрема, Український флот командним складом. Після кількох кровавих хвиль “червоного” терору, що прокотилися після Жовтневого перевороту по кораблях і берегових частинах колишнього Чорноморського флоту, масштабних анархо-більшовицьких “зачисток” у місті Севастополі, офіцерський склад ЧФ майже втратив надію не лише на встановлення статутного порядку і дисципліни у підрозділах та частинах, а й хоча б на забезпечення особистої безпеки [17, с. 226-227]. Невелика кількість офіцерів, особливо середньої і старшої ланки, які залишилися на ЧФ, в основній своїй масі були здеморалізовані і пригнічені таким безпрецедентним розвитком подій [13, с. 58-59].

Враховуючи це, керівництво українського морського відомства з поновленням своєї діяльності навесні 1918 р. вдається до прийому на службу Українській державі офіцерів колишнього Російського імператорського флоту¹. А після падіння уряду Центральної Ради цю роботу продовжив, вже більш системно, гетьманський уряд [13, с. 52-53].

Командування формуємого Гетьманом Українського флоту, всіляко сприяло залученню на службу офіцерів “старого” флоту. Проте, швидко стало зрозумілим, що цей шлях не є перспективним. Саме тому,

¹ Цю роботу було розпочато Військовим і Морським міністром УНР підполковником Олександром Жуковським незадовго до падіння Центральної Ради [12, с. 11].

вже незабаром вживаються енергійні заходи зі створення системи підготовки нового покоління офіцерів - українських морських старшин². Це відбувалось шляхом створення відповідних навчальних закладів, продуманої системи вітчизняної військової освіти. “За Гетьманату управління системою підготовки військових фахівців здійснювали Військова Офіція Української Держави і підпорядкована їй Головна шкільна управа. Вони розробляли систему військових навчальних закладів, затверджували умови прийому до кадетських корпусів та старшинських шкіл, визначали перелік спеціальностей, штати військових навчальних закладів та їх фінансування” – зазначає М.І.Нещадим³ [1, с. 28].

У добу Гетьманату морське відомство організаційно входило до Військового міністерства, проте проблему організації підготовки командного складу для флоту воно повинно було вирішувати автономно, шляхом створення власних навчальних закладів. “Діяльність військових відомств зі створення системи підготовки військових фахівців у зазначений період свідчить, що цьому питанню постійно приділяли велику увагу. Розглядаючи його як першочергове завдання держави у справі створення власних ЗС” [1, с.29].

З метою забезпечення українського війська офіцерським складом, згідно з Наказом Військового міністра Української Держави від 17 червня 1918 р., починає свою діяльність “Комісія по утворенню військових шкіл та академій”. Вищезазначена комісія замість двох запланованих, працювала чотири місяці, але сфера її діяльності не торкнулася створення навчального закладу для підготовки флотських офіцерів. Цю роботу Морському міністерству прийшлося проводити самотужки⁴.

За задумом, головним навчальним закладом для підготовки офіцерів Українського Державного Флоту повинна була стати *Гардемаринська школа* (м. Миколаїв)⁵. Підготовчою ланкою для Гардемаринської школи мав бути *Морський кадетський корпус* (м. Севастополь). У свою чергу обидва заклади об'єднувалися у *Морський корпус*. Начальником цього об'єднаного навчального закладу планувалось призначити контр-адмірала С.І. Фролова - колишнього начальника Окремих гардемаринських класів у Петрограді [2, с. 76].

Основним контингентом для майбутнього набору гардемаринів, на який розраховували організатори вперше створюваного українського військово-морського навчального закладу (далі - ВМНЗ), повинні були стати колишні петроградські гардемари́ни і кадети – *уродженці України*, які поверталися на батьківщину наприкінці 1917 – початку 1918 рр. Крім того, розрахунок йшов також на прийом до Школи і осіб з числа цивільної молоді – *громадян України*, які мали середню освіту та бажання пов'язати свою долю з морем, зі службою в українському флоті.

Головною ланкою, на яку саме покладалась створення Школи, був *Гардемаринський відділ* Головного морського штабу [4, арк. 13]. Його очолював старший лейтенант Афанасьєв В.Ю., який у свій час був командиром роти юнкерів флоту в одному з петербурзьких ВМНЗ⁶.

Місцем дислокації Гардемаринської школи було обрано місто Миколаїв, який за влучним висловленням одного з делегатів Першого Всечорноморського з'їзду вважався „матір'ю” Чорноморського флоту [5, с. 358]. Це добре відоме місто вже на той час мало поважну військово-морську історичну спадщину: у ХІХ сторіччі тут знаходився штаб Головного командира Чорноморського флоту. У Миколаєві тривалий час успішно функціонувало кілька військово-морських навчальних закладів, випускники яких добре зарекомендували себе своєю службою на флоті, багато хто з них став героєм Кримської війни 1853-1856 рр. та відзначився при обороні Севастополя⁷.

Це було місто корабелів, найпотужніший в Україні кораблебудівний центр: на стапелях заводів Миколаєва – цієї “колиски Чорноморського флоту” - будувалися найсучасніші військові кораблі, якісно виконувалися найскладніші судноремонтні роботи [6, с. 327].

² Тоді, згідно давньої національної традиції, українські офіцери називалися старшинами.

³ Нещадим М.І, генерал-лейтенант, колишній начальник Головного управління кадрової політики Міністерства оборони України, пізніше - заступник Міністра оборони України.

⁴ Відповідно до вимог Комісії по створенню постійних військових шкіл та академій під головуванням генерального значкового (генерал-лейтенанта) професора М.Юнаківа, вся система військової освіти і професійної підготовки старшин Української Держави розподілялася на 5 рівнів: 1) юнацькі (юнkersькі – Л.А.) військові школи (у т.ч. гардемаринська школа); 2) обер-старшинські (тобто для молодших офіцерів) фахові курси; 3) старшинські класи у Військовому і Артилерійському політехнікумах; 4) Військова академія; 5) Вищі курси для штаб-старшин (тобто для старших офіцерів) та генеральних старшин (генералів).

⁵ Сама назва цього військово-морського навчального закладу потребує уточнення. Так, в деяких архівних джерелах цей навчальний заклад йменується “Гардемаринським училищем”, а також “Морським училищем”, - на кшталт колишнього Петроградського морського училища, яке було розформоване більшовиками у березні 1918 р. В архівних документах назва „училище” застосовується в багатьох випадках, коли мова йде про перший український ВМНЗ, хоча в добу Гетьманату українські військові навчальні заклади подібного рівня йменувалися *школами*. До цього слід додати, що у деяких джерелах зустрічається ще два варіанти назви зазначеного ВМНЗ: перший – “Українська воєнно-морська школа”, другий – “Морська школа на Україні” [2, с.76]; [3, арк. 17]. На наш погляд, основним документом при визначенні єдиної офіційної назви першого українського ВМНЗ доби Гетьманату слід вважати ухваленний Радою Міністрів Української Держави “Закон про вставку Гардемаринської школи, затвердженні її штату і про відпуск Морському міністерству грошевих коштів на збудування й ставлення зазначеної школи” [3, арк.11]. Так у п.1 цього Закону зазначено: „.. для підготовки молодих людей до служби старшинами Державної Військової Фльоти встановити Військово-Морську Школу, назвати її “Гардемаринська школа” [3, арк. 11]. Таким чином, на нашу думку, перший український ВМНЗ треба йменувати у подальшому “Гардемаринська школа”.

⁶ Тодішнє військове звання “старший лейтенант” відповідає категорії “капітан 3-го рангу” сучасних ВМС України, а “лейтенант” – “капітан-лейтенанту” [9, с. 444].

⁷ Як пише відомий севастопольський історик Павло Ляшук, штурманські офіцери для Чорноморського флоту готувались у Чорноморському (Миколаївському) штурманському училищі, яке у 1826 р. було переформовано в Чорноморську штурманську роту. За першу половину ХІХ ст. це училище підготувало близько 450 офіцерів-штурманів.

На вибір м. Миколаєва місцем дислокації першої кузні українських флотських офіцерів вплинуло головним чином те, що на час початку формування цього ВМНЗ статус Криму та Севастополя ще був невизначений [13, с. 55]. У великій мірі це було наслідком стратегічної помилки Центральної Ради, її неспроможності вести активну і послідовну зовнішню та військову політику, що, у свою чергу, і призвело УЦР до політичної катастрофи у квітні 1918 року [7, с. 249]. Провідники Центральної Ради, перебуваючи у полоні соціалістичних гасел, вчасно не змогли досягнути безперспективності побудови стратегії оборони України без Криму, без Севастополя, без національного військового флоту [8, 253].

На думку організаторів Гардемаринської школи її розташування на той час у “спірному” Севастополі мало б негативний вплив на організацію навчально-виховного процесу, серйозно ускладнювало б процес її становлення. У той же час наміри відкриття у Севастополі українського військово-морського навчального закладу були, і були вони досить серйозними. Йдеться про вищезгаданий Морський кадетський корпус, на території якого лише треба було закінчити будівельні роботи. Але німецьке військове командування в Криму, хоча і дотримувалось статусу союзного Україні, вважало це питання тоді “надто складним... не знаючи точки зору Великоросійського уряду”, з яким вже на той час німцями був підписаний мирний договір [10, арк. 50]. А історик А. Іванець додає: “Якщо в 1917 р. кримська проблема постала і вирішувалася, перш за все, на просторі постцарської Росії..., то у 1918 р. вона стала міждержавною. Тоді про статус цінного у стратегічному плані півострова сперечалися на міжнародній арені – Росія, Україна, Туреччина і Німеччина” (16, с. 13). Тому, цілком зрозуміло, чому на той час питання підготовки офіцерського складу у Севастополі гетьманським урядом вважалося недоцільним.

Після прийняття остаточного рішення щодо відкриття Гардемаринської школи у м. Миколаєві, там було визначено будівлю, що повинна була відповідати певним вимогам. Врешті-решт була обрана будівля колишньої Фельдшерської школи, на переобладнання та ремонт якої було виділено 40 тисяч карбованців [3, арк. 17].

Морським Міністерством, за поданням безпосередніх організаторів Гардемаринської школи, було вирішено у найкоротший термін здійснити набір гардемаринів, причому на всі три курси одночасно, щоби вже наступного року здійснити перший випуск молодих офіцерів для українського флоту. На 3-й та 2-й курси планувалось набирати колишніх гардемаринів і кадетів Петроградського морського училища та Окремих гардемаринських класів, які не закінчили своє навчання через насильницьку ліквідацію більшовиками цих ВМНЗ у березні 1918 р. [3, арк. 13].

Визначальною умовою прийому до Гардемаринської школи була наявність *українського* громадянства, закінченої середньої освіти, а також вікові межі - 17-21 рік. Загальна кількість гардемаринів повинна була складати до 200 осіб [3, арк. 17]. В архівах збереглися навіть відповідні розрахунки цієї чисельності. За основу бралось те, що щорічний випуск офіцерів для тодішнього Українського Державного Флоту повинен був дорівнювати близько 60 осіб. При цьому брався до уваги досвід Петроградського гардемаринського училища, з якого щорічно відраховувалося через неуспішність і порушення військової дисципліни від 15 до 20 відсотків гардемаринів. Таким чином, на молодшому курсі новостворюваної Гардемаринської школи повинно було навчатися не менше ніж 72 особи, на середньому – 66, та на старшому, відповідно, – 62 гардемарина.

За рішенням організаторів школи до здійснення навчально-виховного процесу необхідно було залучати “найбільш досвідчених та кращих офіцерів флоту, які мають глибокі технічні знання та високі командні якості”. Командний та викладацький склад школи повинен був виховувати майбутніх українських офіцерів „у дусі великодержавності”, прищеплювати гардемаринам не тільки любов до моря і бажання присвятити себе морській службі, але також озброювати їх “твердими науковими пізнаннями технічних елементів військового корабля”, навичками вмілого використання тактико-технічних можливостей озброєння тощо.

Щоб залучити до служби у Гардемаринській школі найкращих військово-морських фахівців пропонувалось створити для них такі матеріальні умови, які “спонукали би їх до тимчасового виходу зі складу суднових (корабельних – Л.А.) офіцерів діючого флоту” [3, арк. 13].

У проект штату Гардемаринської школи закладалася певна концепція: через те, що кожен курс гардемаринів повинен був у залежності від рівня своєї фахової підготовки проходити практику на тому чи іншому кораблі, то для забезпечення належного управління та контролю цей курс виокремлювався в особливу (навчальну - Л.А.) роту. Командир цієї роти (або сотенний командир) гардемаринів мав військове звання за штатною категорією “капітан 2 рангу” та грошове забезпечення командира есмінця [3, арк. 12]. Далі йшли “відділенні начальники”, які ділилися на дві категорії - старших та молодших. У кожному сотню (роту) призначався один старший відділений начальник та три молодших, причому штатна категорія старшого відділеного начальника була “старший лейтенант”, а молодших – “лейтенант”. Старший відділений начальник під час морської практики виконував обов’язки “начальника всієї вахти”.

Проблема залучення кваліфікованого викладацького складу вирішувалась наступним чином. У Гардемаринській школі передбачалось мати дві категорії викладачів: перша – “штатні”, кількістю 13 військовослужбовців, які забезпечували б проведення 2/3 навчальних занять і друга - так звані “зі сторони”, тобто “позаштатні” викладачі, яким доручалось би проводити решту занять. Згідно штатному розкладу військові або “штатні” викладачі могли мати будь-яке військове звання від молодшого офіцера – до контр-адмірала чи генерал-майора включно, але грошове утримання кожен мав по 6000 тисяч карбованців на рік.

Викладацький склад організаційно входив до *навчальної частини*, яку очолював “інспектор класів” з військовим званням за штатною категорією – “капітан 1 рангу”, м.б. “контр-адмірал” з посадовим окладом, який дорівнював окладу “командира дредноуту” [3, арк. 12]. Інспектор класів мав помічника - за штатною категорією “капітан 2 рангу”, м. б. “капітан 1 рангу” і посадовим окладом “командира крейсера 2 рангу”. До штату навчальної частини належав також “книгозбірник” (бібліотекар – А.Л.) з посадовим окладом у 6000

карбованців на рік. Крім навчальної частини штати Гардемаринської школи передбачали наявність таких підрозділів, як церковна, господарча, санітарна частини тощо.

Основними предметами, які планувалось викладати у Гардемаринській школі були: “мінна справа”, “артилерія”, “електротехніка”, “радіотелеграф”, “девіація”, “астрономія”, “хімія” тощо. Відповідно з цим, по штату передбачалося мати такі “завідування”, як “мінний клас, учбово-артилерійську батарею, штурманський і девіаційний класи, електротехнічний кабінет, хімічну лабораторію, механічну майстерню, клас машин, учбову радіостанцію”, зброю тощо.

Гардемарином, крім вищезазначених предметів, планувалось викладати блок гуманітарних дисциплін, у тому числі *релігієзнавство, історію, філософію*, без яких проблеми вищезазначеного „виховання в дусі великодержавності” та “введення добрих традицій в школі, на підставі власної воєнно-морської історії” - за твердженням колишнього начальника оргвідділу Морського Генерального штабу С.Шрамченка, вирішити було неможливо [2, с. 80].

Особливо велике значення у справі підготовки майбутніх старшин українського флоту надавалося *фізичній підготовці*, у тому числі гімнастиці й навіть фехтуванню [3, арк. 12].

Досить цікавим, на наш погляд, є той факт, що у системі підготовки гардемаринів велика увага приділялася практичному навчанню, прищепленню любові до моря, до свого кораблю, до військово-морських традицій. З цією метою планувалась організація та проведення навчальних плавань, стажувань на кораблях українського флоту, в числі яких був канонерський човен “Кубанець”, що базувався на Одесу. На цей корабель Гардемаринський відділ Навчальної частини Головного морського штабу надсилав після реєстрації прибуваючих петроградських гардемаринів та кадетів для проведення з ними необхідних організаційних заходів та організованої відправки до м. Миколаєва, де на них чекала їхня нова *Alma-mater* – українська Гардемаринська школа.

Але, нажаль, цим планам не судилося здійснитися: штат Гардемаринської школи згідно проекту Закону Ради Міністрів Української Держави вводився у чинність лише з **1 жовтня 1918 р.** [3, арк.11], тобто у той самий час, коли українська есеро-есдеківська опозиція активно концентрувала свої зусилля на поваленні Гетьманату П.Скоропадського. До того ж, німецьке командування невиправдано довго зволікало з переданням кораблів Українській Державі, тому і до 1 жовтня 1918 р., як це планувалося, “Закон про вставку Гардемаринської школи, затвердження її штату і про відпуск Морському Міністерству грошових коштів...” Радою Міністрів ухвалений не був.

З приходом до влади Директорії УНР, Морське Міністерство очолив кадровий флотський офіцер Михайло Іванович Білинський. Активний учасник тих подій, відомий флотський історик Святослав Шрамченко характеризує М.Білинського, як “людину вогняної енергії, кришталевої чесноти, з доброю військовою освітою і службовим досвідом” [9, с. 585]. Міністр М.І.Білинський добився прийняття у розвиток Наказу по Морському відомству №107 від 11.01.1919 р. “Закону про Гардемаринську школу”, “з уведенням його у життя з **1 жовтня 1918 р.**, щоб оформити попередню працю в Міністерстві”. Цей Закон був надрукований у VIII випуску “Вісника Державних Законів”.

Проте виконанню цього Закону тоді завадив зовнішній чинник - більшовицька інтервенція, що була організована з теренів північного сусіда. Російські більшовики, які називали себе “інтернаціоналістами”, а по суті були інтервентами, за допомогою місцевих більшовиків відкинули відродження української державності на довгі 70 років, а разом з нею і створення українського військово-морського навчального закладу.

Виконувати “Закон про Гардемаринську школу”, введеного в дію з 1 жовтня 1918 р., фактично довелося вже нащадкам та послідовникам буремної Української революції 1917-1921 рр., які взялися за відродження національного флоту після відновлення української державності 24 серпня 1991 р. Видатну роль у відродженні національного флоту зіграли українські патріоти, об’єднавшись у Спілку офіцерів України 4 вересня 1991 року.

5 квітня 1992 р., у непростій політичній обстановці згідно Указу Президента України розпочалося створення Військово-Морських Сил України. Незабаром, у серпні 1992 р., згідно Постанови Кабміну України №490 [14, с. 50-61] та Наказу Міністра оборони №133 [15, арк. 230-258], відбулась довгоочікувана історична подія - був створений, а фактично відроджений український національний військово-морський навчальний заклад – Севастопольський військово-морський інститут, який у 2009 році реорганізовано в Академію військово-морських сил імені П.С. Нахімова.

В якості висновку слід зазначити, що брак часу, зовнішні та внутрішні фактори завадили українським державотворцям – урядовцям та офіцерам доби Української революції 1917-1921 рр. відтворити адекватні вимогам тодішнього часу дієздатні й віддані Українській Державі Збройні Сили, найважливішою складовою яких повинен був стати військовий флот. Але розпочата ними справа не була марною, вона створила вагомий історичний прецедент, який значно полегшив процес відтворення Військово-Морських Сил України зі здобуттям нею незалежності у 1991 році. Слід завжди пам’ятати, що неоцінений внесок у закладання основ майбутнього українського флоту, який відродився у квітні 1992 року, здійснили українські офіцери та адмірали у далекому 1918 році. Честь та слава, низький уклін їм від продовжувачів їхньої державотворчої справи – українських військових моряків сучасної незалежної України, всього українського народу⁸.

⁸Для вшанування традиційного прагнення українців до власної державності, необхідності для її здобуття та захисту мати національні Збройні Сили і, зокрема, військовий флот, доцільно було б відобразити це й у сучасній військовій формі одягу. Зокрема, українським

Спираючись на Указ Президента України №297 від 12 квітня 2007 року “Про заходи з відзначення 90-річчя подій Української революції 1917-1921 років та вшанування пам’яті її учасників”, з метою збереження пам’яті про творення українськими патріотами першого національного військово-морського навчального закладу – Гардемаринської школи, увічнення пам’яті українських гардемаринів, які полягли в боях за незалежність Батьківщини⁹, з метою відродження та збереження славетних традицій нашого флоту, міцного оперття їх на наше національне українське коріння, назріла необхідність створення ініціативної групи, якаб розпочала клопотання про присвоєння сучасному українському вищому військово-морському навчальному закладу - Академії ВМС імені П.С.Нахімова - назви, що має національне історичне підґрунтя, а саме: **“Академія військово-морських сил імені адмірала Нахімова- “Українська гардемаринська школа””**¹⁰.

Таким чином, Академія ВМС імені П.С.Нахімова, ставши офіційним спадкоємцем Української гардемаринської школи - навчального закладу, призначенням якого була підготовка морських офіцерів з числа **українських громадян для українського флоту**- відчутно “подорослішає”. Її історія збагатиться яскравим періодом державотворчої боротьби за створення системи військово-морської освіти в добу Української революції 1917-1921 років.

Джерела та література:

1. Нецадим М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: Монографія. // М. І. Нецадим. – К., 2003. – 852 с.
2. Шрамченко С. Українські Воєнно–Морські Школи (1918–1920 рр.) // С. Шрамченко // Табор. – 1935. – Ч.15. – С. 76-80.
3. Центральний Державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ). Ф. 2203, Оп. 1, Спр. 1-а.
4. ЦДАВОВУ. Ф. 2203, Оп. 1, Спр. 3-б.
5. Сергійчук В. Українська соборність. Відродження українства в 1917–1920 роках// В. Сергійчук. – К. : ТзОВ “Українська Видавнича Спілка, 1999. – 412с.
6. Новіков-Прибой А.С. Цусима. //А.С. Новіков Прибой. – Одеса : Маяк, 1989. – 839 с.
7. Шевчук В. П., Тараненко М. Г. Історія української державності : Курс лекцій. // В. П. Шевчук, М. Г. Тараненко. – К. : Либідь, 1999. – 480 с.
8. Шрамченко С. Українська воєнно–морська політика в Криму 1917–1918 рр. // С. Шрамченко. – К. : Альманах “Хроніка“, 2000. – 384 с. – С. 252-258.
9. Крип’якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська. // І. Крип’якевич та інш. / Упорядник Б. З. Якимович. – Львів : Світ, 1992. – 702 с.
10. ЦДАВОВУ. Ф. 2203, Оп. 1, Спр. 8.
11. ЦДАВОВУ. Ф. 1078, Оп. 2, Спр. 127.
12. Лубенець А. В. Творення українського військового флоту в добу Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) : Автореф. дис. канд. істор. наук. //А. В. Лубенець. – К., 2002. – 18 с.
13. Мамчак М. А. Чорноморський флот у боротьбі за незалежність України (1917-1921 рр.). // М. А. Мамчак. – Севастополь, 2011. – 244 с.
14. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.1992 р. №490 “Про реформування військової освіти” // Зібрання Постанов Уряду України. – 1992. – №10.
15. Наказ Міністра оборони України від 25.07.1992 р. №133 “Про реформування системи військової в Україні” // Галузевий державний архів Міністерства оборони України (ГДА МОУ). – м. Київ. – Фонд Р-3697, Оп. 19071, Спр. 5.
16. Іванець А. В. Кримська проблема в діяльності УНР періоду Директорії (кінець 1918–1920 рр.). // А. В. Іванець. – Симферополь : ДОЛЯ, 2013. – 176 с.
17. Зарубін О. Г., Зарубін В. Г. Без переможців. З історії Громадянської війни в Криму. // О. Г. Зарубін, В. Г. Зарубін. – 2-е вид., випр. і доп. – Симферополь : Антіква, 2008. – 728 с.

матросам на їхніх комірцях пропонується запровадити носіння не трьох стрічок, які дісталися нашим морякам “у спадок” від радянського ВМФ, а чотирьох, що символізувало б чотири періоди української державності, у кожному з яких існував національний військовий флот.

⁹На честь загиблих за Українську державність військових моряків, з метою виконання вищезазначеного Указу Президента України №297 було б історично справедливим і доцільним встановити на території Академії ВМС (наприклад, у сквері перед лабораторним корпусом ЛК-1 пам’ятник (пам’ятний знак). Біля пам’ятника в урочисті дні (День Незалежності, День Національного Прапора, День Збройних Сил України, День ВМС ЗС України, День Пам’яті Героїв Крут, День народження Т.Г.Шевченка, День випуску молодих офіцерів з АВМС і прийняття Військової присяги молодим поповненням тощо) проводити урочисті шиккування, мітинги особового складу з покладанням квітів, богослужіння, інші урочистості.

¹⁰Дефіс у цій назві є свого роду “з’єднуючим містком” АВМС і УГШ, перекинутим через десятиліття примусової бездержавності України.